

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ФАЛЬКОВСЬКИЙ Андрій Олександрович

УДК 340.115:124.5

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В МЕТОДОЛОГІЇ
СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ**

Спеціальність 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор філософських наук, професор
РОЗОВА Тамара Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри філософської антропології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
ГРИЦУК Оксана Вікторівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук
БИГУН В'ячеслав Степанович,
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
науковий співробітник

Захист відбудеться 12 березня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 10 лютого 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Методологія юриспруденції є складним соціокультурним феноменом, у якому яскраво відображається специфіка пізнавального дискурсу сучасності. На шляху утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській юриспруденції актуалізуються пошуки нових засобів осягнення права, а також проходить процес докорінного переосмислення традиційних. Ця проблема ще більш актуалізувалася на тлі нового образу гуманітарного знання, що постає у світоглядній реальності нашого часу, та тенденцій розвитку юриспруденції, яка в пошуці засобів подолання методологічної кризи змушена постійно звертатися до здобутків філософської думки минулого та сучасності.

У цих умовах набуває все більшої значущості розгляд підходів як складової сучасної методології юриспруденції та зростає потреба в визначенні їх сутності, що є можливим шляхом філософсько-правового осмислення. Осягнення сутності підходів як складової методології юриспруденції і визначення ролі аксіологічного підходу в цій системі дозволить не тільки з'ясувати тенденції у світоглядній реальності нашого часу, розкрити нові грані правового пізнання, але й вирішити низку актуальних для сучасної юриспруденції теоретичних і практичних завдань.

Філософія права відіграє провідну роль у визначенні особливостей методологічного дискурсу нашого часу, у якому застосовується широкий спектр підходів, серед яких потужний евристичний потенціал має аксіологічний підхід. Отже, осмислення підходів взагалі та аксіологічного підходу зокрема надає можливість визначити роль ціннісного компоненту в методології юриспруденції.

У сучасному філософсько-правовому дискурсі не знайшло всебічного висвітлення змістовне наповнення поняття ціннісного (аксіологічного) підходу, його світоглядно-філософські засади та пізнавальний потенціал у розкритті особливостей правової реальності нашого часу. Тому дослідження аксіологічного підходу є актуальним з точки зору визначення специфіки сучасного стану методології юриспруденції та тенденцій у її подальшому розвитку.

Окрім того, у наш час на тлі процесів глобалізації інтенсифікується процес діалогу правових культур, що актуалізує необхідність дослідження різноманіття традицій права та вимагає знаходження відповідних методологічних підходів. Все це потенціює дослідження у сфері удосконалення методології юриспруденції, активізує пошуки в напрямку більш широкого використання аксіологічного підходу, зокрема в порівняльно-правових дослідженнях (у тому числі порівняльних історично-правових), а також виході на нові грані філософсько-правового пізнання.

Розуміння аксіологічного (ціннісного) підходу також є актуальним і з точки зору можливості його застосування в сфері правотворчості,

удосконалення існуючої системи українського права шляхом закріплення в ній найбільш значущих для нашого суспільства цінностей, що є необхідною умовою для успішного розвитку України як незалежної правової соціальної держави.

З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що в Україні має місце нагальна потреба філософсько-правового дослідження аксіологічного підходу в методології юриспруденції, його світоглядно-філософських засад і евристичних можливостей у різноманітних видах правового пізнання.

Філософсько-методологічні засади роботи ґрунтуються на працях і висновках науковців у галузі філософії права, філософії науки, філософської антропології, історії філософії, теорії держави і права, порівняльного правознавства та ін.

Філософською основою розуміння специфіки сучасної методології є ідеї видатних мислителів минулого та сучасності, зокрема праці таких авторів як М. Бубер, М. Вебер, Ю. Габермас, Г.-Г. Гадамер, Г. В. Ф. Гегель, О. Гьоте, В. Гьосле, В. Дільтей, І. Кант, Т. Кун, І. Лакатос, К. Поппер, Г. Радбрух, П. Ріксор, Г. Рікерт, М. Фуко та інших. В працях цих видатних філософів висвітлювались різноманітні ракурси розвитку методології. Окрім того, праці наведених авторів є основою для розуміння багатьох понять і категорій, що мають фундаментальне значення для цього дослідження.

Для більш змістовного досягнення світоглядно-філософських витоків аксіологічних підходів, що використовуються в методології юриспруденції, велике значення мають праці з філософії права, філософської антропології, аксіології, історії філософії українських авторів М. М. Алексєєва, Є. І. Андроса, Л. В. Баєвої, В. А. Бачиніна, А. К. Бичко, І. В. Бичка, М. О. Булатова, О. Г. Данільяна, А. М. Дондюка, А. М. Ермоленка, К. К. Жоля, Г. А. Заїченка, В. П. Загороднюка, Г. П. Ковадло, В. І. Кузнецова, С. В. Куцєпал, Т. В. Розової, О. М. Соболь, Л. А. Солонько, М. М. Підлісного, В. Г. Табачковського, Н. В. Хамітова, В. А. Чефранова, Г. І. Шалашенка, В. І. Шинкарука, В. І. Шубіна та ін. На основі праць вищезазначених авторів змістовно досліджувалися різновиди аксіологічного підходу, а також тенденції у світоглядній реальності, що призвели до широкого використання аксіологічного підходу у методології юриспруденції.

Фундаментальне значення для розуміння процесів трансформації методології юриспруденції та місця і функцій підходів в цій системі мають праці С. С. Алексєєва, В. М. Баранова, М. В. Баранової, О. О. Бандури, Х. Бехруза, А. І. Бризгалова, Ю. Ю. Ветютнева, О. О. Гайдупіна, В. Г. Графського, Д. А. Гудими, С. Д. Гусарєва, М. А. Дамірлі, З. Д. Денікіна, В. В. Дудченко, О. В. Кресіна, А. А. Козловського, А. Ф. Крижанівського, В. В. Лапасової, Ю. М. Оборотова, В. Б. Першина, А. В. Полякова, П. М. Рабіновича, В. М. Селіванова, О. В. Сердюка, О. Ф. Скакун, М. М. Тарасова, О. Д. Тихомірова та інших авторів.

Для з'ясування тенденцій в розвитку методології науки вельми важливе значення мають праці П. П. Гайдено, А. Г. Дугіна, О. А. Івакіна, В. П. Кохановського, О. М. Кравченка, М. В. Купарашвілі, В. С. Лук'янця, М. К. Мамардашвілі, А. П. Огурцова, Л. В. Озадовської, В. С. Швирьова, В. В. Шкоди та інших. В них змістовно висвітлюються різноманітні аспекти трансформації методології науки, виникнення нових парадигм, підходів і методів.

Водночас, у працях всіх наведених авторів роль аксіологічного підходу в методології юриспруденції не стала предметом окремого дослідження, не було розкрито низку філософських засад, функцій та різновидів, розуміння яких мають фундаментальне значення для пізнання його сутності. Також до нашого часу залишається відкритим питання про евристичні можливості аксіологічного підходу в різноманітних видах правового пізнання, зокрема у філософсько-правовому та порівняльно-правовому пізнанні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексних науково-дослідницьких програм Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції і новачі в сучасній державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U04970) на 2006–2010 рр. Також тема дисертації є частиною наукових досліджень кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія» «Філософські і логічні підвалини правової теорії і практики» та кафедри теорії держави і права «Традиції і новачі у правовому житті України (теоретичний аспект)» на 2006–2010 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення сутності аксіологічного підходу в методології сучасної юриспруденції.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення конкретних завдань дослідження:

- розкрити структуру методології сучасної юриспруденції;
- осягнути досвід розуміння підходу як складової системи методології юриспруденції;
- визначити співвідношення підходу з такими компонентами методології юриспруденції як парадигма та метод;
- виявити функції підходів у методології юриспруденції;
- розкрити світоглядно-філософські витоки аксіологічного підходу та визначити його різновиди;
- сформулювати поняття аксіологічного підходу;
- визначити змістовне наповнення категоріального апарату аксіологічного підходу в методології юриспруденції;
- розкрити специфіку застосування аксіологічного підходу в філософсько-правовому та порівняльно-правовому пізнанні.

Об'єкт дослідження – підходи як складова методології сучасної юриспруденції.

Предмет дослідження становить роль і місце аксіологічного підходу в системі методології сучасної юриспруденції.

Методологія дослідження. Методологію цього дисертаційного дослідження становить багаторівнева система, до якої входять принципи, підходи та методи, що поєднують інструментарій як класичної (принципи розвитку, взаємозв'язку явищ, системності, детермінізму), так і неklasичної (принципи плюралізму, толерантності, дискурсивності, додатковості) методології. Згідно принципу додатковості використані аксіологічний, антропологічний, компаративний, системний і функціональний підходи, котрі визначають загальну стратегію дослідження.

Базовим є діалектичний метод, який використовувався в усіх складових дослідження, зокрема при визначенні генезису методології юриспруденції та розвитку її категоріального апарату, виявленні особливостей розвитку аксіологічної проблематики в історії філософської думки. У дослідженні використані: метод сходження від абстрактного до конкретного – для встановлення різновидів аксіологічного підходу в методології юриспруденції, теоретичний аналіз (при дослідженні досвіду розуміння підходів, визначенні структури методології юриспруденції та ін.) і теоретичний синтез (при розумінні методології юриспруденції як цілісного явища та ін.), а також блок логічних методів: класифікація (при складанні цілісної класифікації аксіологічних підходів у сучасній юриспруденції), екстраполяція, індукція та дедукція, аналогія, абстрагування, порівняння. При дослідженні специфіки закріплення цінностей в законодавстві України, законодавстві Європейського Союзу та визначенні цінності прав людини в різних правових культурах був використаний порівняльно-правовий метод.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дослідження є першою в Україні працею, яка присвячена аксіологічному підходу як самостійному компоненту системи методології юриспруденції.

Наукова новизна полягає в низці положень, висновках і рекомендаціях, зокрема

уперше:

обґрунтовано єдність доктринально-ідеологічної, стратегічної та інструментальної складової системи методології сучасної юриспруденції;

визначено функції підходів у системі методології юриспруденції;

створено комплексну дефініцію аксіологічного підходу в методології юриспруденції;

розкрито ціннісну наповненість різноманітних етапів розвитку методології юриспруденції;

створено класифікацію аксіологічних підходів, що використовуються в методології юриспруденції;

удосконалено:

розуміння філософсько-правових засад різновидів аксіологічного підходу, що застосовуються в методології юриспруденції;

одержало подальший розвиток:

визначення місця та ролі підходу як складової системи методології юриспруденції;

розуміння евристичних можливостей аксіологічного підходу в порівняльно-правових і філософсько-правових дослідженнях.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки дослідження можуть бути використані в науково-дослідній діяльності для подальшої розробки та удосконалення методології сучасної юриспруденції, зокрема філософії права, теорії держави і права, порівняльного правознавства, юридичної деонтології та галузевих юридичних дисциплін.

Також результати дисертаційного дослідження можуть бути застосовані в освітнянській діяльності при підготовці підручників, навчально-методичних посібників і викладанні дисциплін «Методологія юридичної науки», «Філософія права», «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Порівняльне правознавство», «Історія вчень про державу та право», «Юридична деонтологія» та галузевих юридичних дисциплін.

Крім того, результати дослідження можуть бути використані при вдосконаленні законодавства України, що передбачає більшу орієнтованість на цінності, закріплення їхньої ролі в житті держави та суспільства.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження було обговорено на спільному засіданні кафедр філософії та теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні її положення та висновки були оприлюднені у доповідях на: II Всеукраїнському «круглому столі» «Актуальні проблеми філософії права (аксіологічний аспект)» (Одеса, 12–13 жовтня 2007 р.); V Всеукраїнській науковій конференції молодих науковців, аспірантів і студентів «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави» (Львів, 9–10 листопада 2007 р.); III Всеукраїнському «круглому столі» «Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)» (Львів, 23–24 листопада 2007 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (Одеса, 18–19 квітня 2008 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри» (Одеса, 13–14 червня 2008 р.), Міжнародній науковій конференції молодих науковців, аспірантів і студентів «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави» (Одеса, 21–22 листопада 2008 р.), IV Всеукраїнському «круглому столі» «Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)» (Львів, 28–29 листопада 2008 р.), III Всеукраїнському «круглому столі» «Актуальні проблеми філософії права (юридична герменевтика)» (Одеса, 12–13 грудня 2008 р.); IV звітній науково-практичній конференції

професорсько-викладацького складу Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, 9 квітня 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «V Прибузькі юридичні читання» (Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.), Міжнародному «круглому столі» «Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)» (Львів, 4–5 грудня 2009 р.), Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (Одеса, 21–22 травня 2010 р.) та ін.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 16 публікаціях, серед яких 6 опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України. Також окремі положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у публікаціях за матеріалами наукових конференцій та «круглих столів».

Структура і обсяг дослідження. Структура дисертації зумовлена проблематикою дослідження, її метою, головними завданнями, а також теоретико-методологічними засадами. Структура дослідження складається зі вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 216 сторінок, з них 34 сторінки – список використаних джерел, який складається з 333 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність та необхідність розгляду обраної теми, розкрито мету та головні дослідницькі завдання, об'єкт, предмет та методологічні засади дослідження, визначено наукову новизну та можливості практичного застосування роботи, наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження.

Перший розділ «Етапи розвитку методології юриспруденції» складається з трьох підрозділів, присвячених визначенню основних етапів розвитку методології юриспруденції. На кожному з етапів розвитку методології юриспруденції були розроблені, впроваджені та плідно використовувались нові засоби пізнання та ішов процес розширення вже існуючих.

Підрозділ 1.1 «Принципи та методи класичної методології юриспруденції» присвячено розгляду основних принципів та методів класичної методології юриспруденції, визначено їх сутність в контексті співвідношення з таким компонентом системи методології сучасної юриспруденції як підхід. Визначено, що під методом слід розуміти систему вимог до пізнавальної активності людини, що орієнтує дослідника на вирішення конкретної філософської, наукової чи практичної проблеми шляхом застосування певного прийому (способу). Основою принципів і методів класичної методології юриспруденції є діалектика Просвітництва та гносеологічні константи філософської думки Модерну, що

обґрунтовували можливість винятково раціонального пізнання, вільного від цінностей.

У *підрозділі 1.2. «Парадигми неklasичної методології юриспруденції»* зазначено, що проблема істини, у тому числі істини в правовому дискурсі в межах неklasичної парадигми методології юриспруденції, вирішується в залежності від соціокультурного контексту. Парадигма є світоглядною та науковою моделлю, котра протягом тривалого часу домінує в науковому співтоваристві, і щодо підходу виступає як більш високий рівень методології юриспруденції, який зумовлює саму постановку проблеми, що досліджується. Підходи, у відповідності до парадигми, котра визначає постановку певної наукової проблеми, розкривають загальну спрямованість дослідження та інтерпретацію отриманих результатів. Парадигма безпосередньо впливає на відбір підходів, водночас, відбувається й зворотній зв'язок. За допомогою підходів, що визначили стратегію дослідження та інтерпретацію отриманих результатів, проходить становлення неklasичної методології юриспруденції.

Неklasична парадигма методології юриспруденції, котра ґрунтується на засадах комунікативної раціональності, визнанні принципу дискурсивності істини, відмові від жорстких моделей причинно-наслідкових зв'язків, залежності правового пізнання від соціокультурного контексту. Визначається, що утвердження неklasичної парадигми в методології юриспруденції імпліцитно передбачає наявність в правовому пізнанні аксіологічної складової.

Підрозділ 1.3. «Плюралізм підходів як чинник утвердження постнеklasичного етапу розвитку методології юриспруденції» присвячений аналізу різноманітних підходів, які висувають на передній план концептуальні ідеї з різних сфер інтелектуального досягнення дійсності. Підходи виступають засобом входження до системи методології юриспруденції ідей, що з'явилися у межах класичного, неklasичного і постнеklasичного філософського дискурсу. Визначається, що підходи мають специфічні функції в методології юриспруденції, серед таких функцій провідними є ґносеологічна, оцінювальна та інтеграційна. Обґрунтовується те, що ціннісний підхід передбачає розуміння права крізь призму цінностей, що є основою права, та можуть забезпечуватись ним. Інтеграційна функція полягає в тому, що в межах певного підходу право проходить через процес міждисциплінарного досягнення, себто призму досвіду дослідження в різноманітних галузях знання.

Другий розділ *«Аксіологічний підхід в дослідженні правової реальності: поняття та сутність»* присвячений розумінню філософських витоків аксіологічного підходу в філософській думці минулого та сучасності, визначенню ролі, місця, становлення та розвитку аксіології права в системі правового знання, змістовному розкриттю понять аксіологічного підходу та аксіологічної парадигми в методології сучасної юриспруденції, розробці класифікацій аксіологічного підходу та розкриттю особливостей його різновидів.

У підрозділі 2.1 «Філософські витоки аксіологічного підходу» визначається, що в історії філософської думки є можливим виділити такі етапи розвитку аксіологічної проблематики, що певною мірою є відповідними парадигмами філософського знання: 1) започаткування ціннісної проблематики (Платон, Аристотель та ін.); 2) зростання уваги до ціннісної проблематики; 3) становлення аксіології як самостійної складової філософського знання; 4) розвиток аксіології та її розгалуження на низку філософських напрямків, що пропонують різноманітні концепції розуміння цінностей. Це дозволяє відокремити докласичний, класичний, некласичний, постнекласичний етапи в розвитку аксіологічної проблематики.

У підрозділі 2.2. «Аксіологія права як сфера філософсько-правового знання» розкривається становлення та розвиток аксіології права в системі правового знання, аналізується досвід розуміння аксіології права як складової сучасного правового дискурсу. Визначається місце та роль аксіології права в системі правового знання, її співвідношення з іншими компонентами цієї сфери. Змістовно розкривається сутність аксіологічної парадигми в методології сучасної юриспруденції та формулюється дефініція аксіологічної парадигми як найбільш загальної світоглядно-теоретичної моделі, що в своїй основі має широкий спектр ціннісних підходів та визначається широким визнанням у сучасному правовому дискурсі. Аксіологічна парадигма зумовлює звернення до ціннісної проблематики у розкритті будь-яких явищ, що підлягають дослідженню. Обґрунтовується, що поняття аксіологічної парадигми в методології сучасної юриспруденції має також інше значення, коли аксіологічною парадигмою вважається тип праворозуміння, а саме – нормативно-ціннісний.

У підрозділі 2.3. «Аксіологічний підхід та його різновиди в методології правових досліджень» визначається, що аксіологічний (ціннісний) підхід в методології юриспруденції – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності певним цінностям, що можуть забезпечуватись правом та бути його основою.

Визначається, що розгляд права в межах ціннісного підходу зумовлюється двома найбільш важливими чинниками. По-перше, ціннісний підхід до права має своїм фундаментом певну філософську концепцію цінностей. Від розуміння природи цінностей безпосередньо залежить і визначення ціннісного змісту права. По-друге, саме тип праворозуміння безпосередньо впливає на тлумачення зв'язку між цінностями та правом, визнання його цінності для людини та суспільства.

Також у підрозділі обґрунтовується, що на основі різноманітних критеріїв можливо створити низку класифікацій різновидів аксіологічного підходу. Згідно критерію належності до певного типу праворозуміння відокремлено природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний підходи у методології юриспруденції. Відповідно до розгляду цінностей в різноманітних видах етики відокремлено універсалістський, формалістський, дискурсивний, когнітивістський,

деонтологічний різновиди аксіологічного підходу в методології юриспруденції. Критерієм класифікації видів аксіологічного підходу можуть бути напрями або етапи розвитку філософської думки.

Третій розділ «Евристичні можливості аксіологічного підходу в філософсько-правовому та порівняльно-правовому пізнанні» присвячений розробці системи категорій аксіологічного підходу в системі методології юриспруденції, розкриттю пізнавального потенціалу та особливостей використання аксіологічного підходу в методології філософсько-правового та порівняльно-правового пізнання.

Підрозділ 3.1. «Категорії аксіологічного підходу як філософсько-правовий інструментарій» розкриваються особливості системи категорій аксіологічного підходу в методології юриспруденції. Зазначено, що категоріальний апарат аксіологічного підходу визначає спрямованість розуміння фундаментальних проблем юриспруденції. Категоріальний апарат аксіологічного підходу є системою категорій, що використовуються для розкриття ціннісної сутності права. На основі категорій аксіологічного підходу відбувається досягнення права крізь призму світоглядної ідеї про його ціннісну основу та можливість закріплювати цінності. Формуються фундаментальні методологічні узагальнення стосовно сутності правової реальності з точки зору ціннісного підходу. Категорії, котрі є базовими для аксіологічного підходу в методології юриспруденції є такими: цінність, оцінка, ціннісні орієнтації, правові цінності, цінності права. Допоміжними категоріями, що застосовуються аксіологічним підходом в методології юриспруденції, є ті, що залежать від різновиду підходу.

У **підрозділі 3.2. «Аксіологічний підхід в філософії права»** обґрунтовується те, що філософія права в наш час стає все більш орієнтованою на ціннісну проблематику, розкриття ціннісної сутності права, рефлексію над ціннісними основами правової реальності. В методології сучасного філософсько-правового пізнання шляхом застосування аксіологічного підходу видається найбільш важливим вирішення таких значущих проблем: по-перше, в сфері онтології права – визначення ціннісних основ права; по-друге, в сфері гносеології права – розкриття ціннісних чинників у правовому пізнанні; по-третє, з'ясування ролі цінностей у методології сучасної юриспруденції; по-четверте, у сфері антропології права – розкриття ціннісних компонентів у правовому бутті людини.

У **підрозділі 3.3 «Особливості використання аксіологічного підходу в порівняльно-правових дослідженнях»** розкривається значення аксіологічного підходу для методології порівняльно-правових досліджень, визначається його потенціал в аспекті розкриття сутності права крізь призму цінностей, котрі безпосередньо впливають на образ правової реальності. Визначено, що уявлення як про природне право, так і позитивне право (система законодавства) завжди ґрунтуються на певних

цінностях, виявлення та порівняння яких є можливим шляхом застосування аксіологічного підходу. Особливістю використання аксіологічного підходу в порівняльно-правових дослідженнях є його поєднання з історичним і функціональним методами, що дозволяє визначити процес становлення та функціонування права будь-якої культури та цивілізації як цілісної ціннісно-нормативної системи. В такому вимірі право найбільш повно розкриває свою соціокультурну специфіку. Також зазначимо, що аксіологічний підхід має виняткові евристичні можливості в порівняльно-історичному пізнанні права, адже саме на його основі можливе дослідження як ціннісних основ права, так і здатності права впливати в життя цінності сучасної епохи.

ВИСНОВКИ

В дисертаційному дослідженні поставлено та вирішено наукове завдання, що полягало у розкритті сутності аксіологічного підходу у методології юриспруденції. Обґрунтовано та узагальнено наукові результати, одержані в процесі дисертаційного дослідження, а також рекомендації щодо їх використання містяться у таких положеннях:

1. Відповідно до типів раціональності, що були домінуючими в певний період розвитку світоглядної реальності, методологія юриспруденції в своєму розвитку пройшла три основних етапи: 1) класичний; 2) некласичний; 3) постнекласичний. На кожному з етапів розвитку методології юриспруденції були розроблені, введені та плідно використовувались нові засоби пізнання та йшов процес розширення вже існуючих. З введенням нових засобів пізнання та докорінним оновленням існуючих починається наступний етап розвитку методології юриспруденції, що формується як альтернатива світоглядно-методологічним орієнтирам попередньої епохи.

2. Методологія сучасної юриспруденції є результатом дискурсу, в межах якого здійснюється процес взаємодії різноманітних когнітивних стратегій осягнення права, визначаються фундаментальні методологічні засади його пізнання. Вона є єдністю трьох взаємозалежних частин – доктринально-ідеологічної, стратегічної та інструментальної. Першу з цих частин можна розглядати як парадигму дослідницького бачення права, себто тип праворозуміння. Друга є цариною підходів, що зумовлюють загальну спрямованість дослідження права, вибір стратегії його осягнення. Третя частина є системою когнітивних практик, своєрідним набором методологічних інструментів у виробленні знань про право. Інструментальна частина методології юриспруденції свідомо залишає поза увагою питання про сенс і призначення права; вона намагається бути нейтральною щодо ціннісного наповнення права. Сучасна методологія юриспруденції в цілому, як єдність доктринально-ідеологічної, стратегічної і інструментальної частин, не є нейтральною щодо цінностей, які закладаються в основу образу права

3. Принципи в сучасній методології юриспруденції виконують функцію основ процесу пізнання, вони визначають його глибинні підвалини та знаходяться в залежності від того типу раціональності, в межах якого відбувається процес пізнання. Принципи та підходи є різними компонентами системи методології юриспруденції, адже принципи визначають основи процесу пізнання, а підходи – його світоглядно-філософську спрямованість. Під методом слід розуміти систему вимог до пізнавальної активності людини, що орієнтує дослідника на вирішення конкретної філософської, наукової чи практичної проблеми шляхом застосування певного прийому (способу). Підхід щодо методу є більш високим рівнем методології. В основі підходів лежить концептуальна ідея, що безпосередньо визначає спрямованість та впливає на інтерпретацію результатів дослідження. Підхід є формою органічного поєднання світоглядно-філософської спрямованості з методичним інструментарієм, що використовується в певній галузі дослідження. Сутність підходу не вичерпується простою сукупністю методів, а повинна включати також компоненти більш загального порядку (ідеї) та окремого, суб'єктивного (оцінки).

4. Парадигма щодо підходу виступає як більш високий рівень методології юриспруденції, який зумовлює саму постановку проблеми, що досліджується. Підходи, у відповідності до парадигми, котра визначає постановку певної наукової проблеми, розкривають загальну спрямованість дослідження та інтерпретацію отриманих результатів. Парадигма безпосередньо впливає на відбір підходів, водночас, відбувається й зворотній зв'язок. За допомогою підходів, що визначають стратегію дослідження та інтерпретацію отриманих результатів, може проходити становлення нової парадигми.

5. Підходом у методології юриспруденції можна вважати загальну спрямованість дослідження, зумовлену певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права. Вибір підходу визначає відбір методів дослідження, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї.

6. Найбільш важливими функціями підходів у методології юриспруденції є гносеологічна, оцінювальна та інтеграційна. Гносеологічна функція полягає в розробці такого знання про право і правові явища, що відповідає основним критеріям науковості – верифікації, цілісності, системності та ін. Отже, у відповідності з гносеологічною функцією, кінцевим результатом застосування підходів у правових дослідженнях є істинне, науково обґрунтоване знання про право. Реалізація цієї функції підходів безпосередньо залежить від вибору методів, що виконують роль інструментальної частини в методології юриспруденції. Оцінювальну функцію підходів можна вважати однією з найважливіших для сучасної методології юриспруденції. Оцінці, в межах підходів, підлягають як право, так і інші явища, що пов'язані з правом. Оцінювальна функція

також розкривається в поєднанні істинного та ціннісного пізнання права, що є визначальним для підходів. Оцінювальна функція реалізується шляхом співставлення права з певними цінностями, що постулюються як фундаментальні в кожному з підходів. Ціннісний підхід передбачає розуміння права крізь призму цінностей, що є основою права та можуть забезпечуватись ним. Інтеграційна функція полягає в тому, що в межах певного підходу право проходить через процес міждисциплінарного осягнення, себто призму досвіду дослідження в різноманітних галузях знання.

7. При всій багатоманітності підходів до розуміння цінностей можна виділити два основних напрямки: по-перше, універсалізм, до якого можна віднести аксіологічний трансценденталізм, різноманітні напрямки релігійної філософії, персоналізм, своєрідною складовою трансцендентальної традиції розуміння цінностей є комунікативна концепція цінностей; по-друге, релятивізм, особливо в вигляді культурно-історичного релятивізму та соціологічного напрямку.

8. Аксіологічна парадигма є найбільш загальною світоглядно-теоретичною моделлю, що в своїй основі має широкий спектр ціннісних підходів та визначається широким визнанням у сучасному науковому дискурсі. Саме аксіологічна парадигма зумовлює звернення до ціннісної проблематики у розкритті будь-яких явищ, що підлягають дослідженню. Друге значення – аксіологічною парадигмою вважається певний тип праворозуміння, а саме – нормативно-ціннісний.

9. Аксіологічний підхід є інтегруючим, він є імпліцитно присутнім в кожному з концептуальних дослідницьких підходів, і за його допомогою визначається: по-перше, цінність права як соціального регулятора; по-друге, здатність права втілювати в життя певні цінності, по-третє, ціннісне наповнення права. Ціннісний (аксіологічний) підхід в методології юриспруденції – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності певним цінностям, які можуть забезпечуватись правом та бути його основою. На основі різноманітних критеріїв можливо виділення широкого спектру аксіологічних підходів, котрі є складовою методології сучасної юриспруденції.

10. Категорії, котрі складають категоріальний апарат аксіологічного підходу, визначають спрямованість розуміння права. На основі категорій аксіологічного підходу відбувається осягнення права крізь призму світоглядної ідеї про його ціннісну основу та можливість закріплювати певні цінності, формуються фундаментальні методологічні узагальнення стосовно сутності правової реальності з точки зору ціннісного підходу.

11. Філософія права в наш час стає все більш орієнтованою на ціннісну проблематику, розкриття ціннісної сутності права та рефлексію над ціннісними основами правової реальності. В методології сучасного філософсько-правового пізнання шляхом застосування аксіологічного

підходу видається найбільш важливим вирішення кількох вельми значущих проблем: по-перше, в сфері онтології права – визначення ціннісних основ права; по-друге, в сфері гносеології права – розкриття ціннісних чинників у правовому пізнанні; по-третє, з'ясування ролі цінностей у методології сучасної юриспруденції; по-четверте, у сфері антропології права – розкриття ціннісних компонентів у правовому бутті людини.

12. На основі розкриття сутності права крізь призму цінностей, котрі безпосередньо впливають на образ правової реальності, можливе всебічне порівняльно-правове дослідження. Адже уявлення, як про природне право, так і про позитивне право (система законодавства), завжди ґрунтуються на певних цінностях, виявлення та порівняння яких є можливим шляхом застосування аксіологічного підходу в порівняльно-правових дослідженнях. Застосування аксіологічного підходу у порівняльно-правових дослідженнях зумовлюється фактором подвійної методологічної трансформації. Аксіологічний підхід у царині методології порівняльного правознавства знає подвійної адаптації та трансформації – до предмету дослідження юриспруденції взагалі (перший рівень) й до компаративного методу зокрема (другий рівень).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Фальковський А. О. Внесок Баденської філософської школи у становленні аксіологічного підходу в історичному пізнанні права / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – Вип. 48. – С. 29–33.

2. Фальковський А. О. Поняття та функції методологічних підходів у сучасних правових дослідженнях / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – Вип. 45. – С. 40–44.

3. Фальковський А. О. Різноманітність аксіологічних підходів у методології права / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – Вип. 50. – С. 73–79.

4. Фальковський А. О. Ціннісний підхід у правових дослідженнях / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – Вип. 42. – С. 253–257.

5. Фальковський А. О. До визначення поняття аксіологічного дослідницького підходу в методології юриспруденції / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – Вип. 40. – С. 59–64.

6. Фальковський А. О. Складові інтеркультурного правового дискурсу / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – Вип. 36. – С. 99–103.

7. Фальковський А. О. Концептуальні засади аксіологічного підходу до права / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : зб. тез доповідей Міжн. щорічної наук. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті видатних вчених юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова. – Л., О., 2010 – С. 20–22.

8. Фальковський А. О. Аксіологічна парадигма в методології сучасної юриспруденції / А. О. Фальковський // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжн. наук. конф. професорсько-викладацького і аспірантського складу. – О. : Фенікс, 2009. – С. 104–105.

9. Фальковський А. До проблеми співвідношення аксіологічного й антропологічного підходів у методології права / А. Фальковський // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Четвертого всеукр. «круглого столу» (м. Львів, 28-29 листопада 2008 року) – Л. : Край, 2009. – С. 324–331.

10. Фальковський А. О. Евристичні можливості аксіологічного підходу в порівняльно-правових дослідженнях / А. О. Фальковський // Матеріали IV Звітної наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 9 квітня 2009 року). – О. : Міжн. гуманітарний ун-т, 2009. – С. 15–16.

11. Фальковський А. Роль аксіологічного підходу сучасної методології права / А. Фальковський // Держава і право: de lege praeterita, instante, future : матеріали Міжн. наук.-практ. конференції. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 року. – Миколаїв : Іліон, 2009. – С. 59–60.

12. Фальковський А. Аксіологічний підхід у методології юриспруденції: філософсько-антропологічний вимір / А. Фальковський // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Третього всеукраїнського «круглого столу» (м. Львів, 23-24 листопада 2007 року). – Л. : СПОЛОМ, 2008. – С. 332–339.

13. Фальковський А. О. Інноваційні тенденції в методологічній культурі сучасної юриспруденції / А. О. Фальковський // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Правове життя сучасної України». – О. : Фенікс, 2008. – С. 20–22.

14. Фальковський А. О. Підходи як складова методології загальнотеоретичної юриспруденції / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали Міжн. наук. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів присвяченої пам'яті видатних вчених-юристів П. О. Недбайла, О. В. Сурілова, В. В. Копейчикова. Одеса, 21-22 листопада 2008 р. – О. : Фенікс, 2008. – С. 28–32.

15. Фальковський А. О. Цінність прав людини в розумінні О. Гьофе / А. О. Фальковський // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : зб. статей V Всеукр. наук. конф. правників-початківців. – Л. ; О. : Фенікс, 2008. – С. 61–64.

16. Фальковський А. Постмодерністський образ людини та сучасні правові трансформації / А. Фальковський // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Другого всеукраїнського «круглого столу» (Львів, 1-2 грудня 2006 року). – Л. : Край, 2006 – С. 305–311.

АНОТАЦІЯ

Фальковський А.О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

У роботі аналізується процес зміни парадигм юриспруденції як передумова становлення підходів до досягнення правової реальності. З введенням нових засобів пізнання та докорінним оновленням існуючих і починається наступний етап розвитку методології юриспруденції, що формується як альтернатива світоглядно-методологічним орієнтирам попередньої епохи. Основою кожного з етапів є певний тип раціональності, що був домінуючим в певний період розвитку світоглядної реальності.

Досліджено філософські витoki аксіологічного підходу в філософській думці минулого та сучасності, визначено роль, місце, становлення та розвиток аксіології права в системі правового знання, змістовне розкриття понять аксіологічного підходу та аксіологічної парадигми в методології сучасної юриспруденції, розробці класифікацій аксіологічного підходу та розкриття особливостей його різновидів.

Розкрито особливості системи категорій аксіологічного підходу в методології юриспруденції. Зазначено, що поняття та категорії, які складають категоріальний апарат аксіологічного підходу, визначають спрямованість розуміння фундаментальних проблем юриспруденції.

Показано значення аксіологічного підходу для методології філософсько-правових і порівняльно-правових досліджень, визначається його евристичний потенціал в аспекті розкриття сутності права крізь призму цінностей, які безпосередньо впливають на образ правової реальності та втілюються в соціальне життя. Визначено, що уявлення як про природне право, так і позитивне право (система законодавства) завжди ґрунтуються на певних цінностях, виявлення, філософське осмислення та порівняння яких є можливим шляхом застосування аксіологічного підходу.

Ключові слова: методологія юриспруденції, підхід, аксіологія права, аксіологічна парадигма, аксіологічний підхід, класифікація аксіологічних підходів, категорії аксіологічного підходу.

АННОТАЦИЯ

Фальковский А.А. Аксиологический подход в методологии современной юриспруденции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12. – философия права – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

В работе анализируется процесс смены парадигм методологии юриспруденции как предпосылка становления подходов к постижению правовой реальности. С введением новых средств познания и коренным обновлением существующих и начинается следующий этап развития методологии юриспруденции, который формируется как альтернатива мировоззренческо-методологическим ориентирам предыдущей эпохи. Основой каждого из этапов является тип рациональности, который был доминирующим в определенный период развития мировоззренческой реальности.

Исследованы философские истоки аксиологического подхода в философской мысли прошлого и современности, определены роль, место, становление и развитие аксиологии права в системе правового знания, содержательно раскрыты понятия аксиологического подхода и аксиологической парадигмы в методологии современной юриспруденции, разработаны классификации аксиологического подхода и определены особенности его разновидностей. Содержательно раскрывается сущность аксиологической парадигмы в методологии современной юриспруденции и формулируется дефиниция аксиологической парадигмы как наиболее общей мировоззренческо-теоретической модели, которая в своей основе имеет широкий спектр ценностных подходов и определяется широким признанием в современном правовом дискурсе. Обосновывается, что понятие аксиологической парадигмы в методологии современной юриспруденции имеет и другое значение, аксиологической парадигмой считается также тип правопонимания, а именно – нормативно-ценностный.

Раскрыты особенности системы категорий аксиологического подхода в методологии юриспруденции. Определено, что категории, которые составляют категориальный аппарат аксиологического подхода, раскрывают направленность понимания фундаментальных проблем юриспруденции. На основе базовых категорий аксиологического подхода происходит постижение права сквозь призму мировоззренческой идеи о ценностной основе права и возможности права закреплять ценности, формируются фундаментальные методологические обобщения относительно сущности правовой реальности с точки зрения ценностного подхода. Категориями аксиологического подхода в методологии юриспруденции являются: ценность, оценка, ценностные ориентации, правовые ценности, ценности права.

Всесторонне показано значение аксиологического подхода для методологии философско-правовых и сравнительно-правовых исследований, определяется его потенциал в аспекте раскрытия сущности

права через призму ценностей, которые непосредственно влияют на образ правовой реальности и воплощаются в социальную жизнь. Определено, что представление как о естественном праве, так и о позитивном праве (система законодательства) всегда основывается на определенных ценностях, выявление, философское осмысление и сравнение которых возможно путем применения аксиологического подхода.

Ключевые слова: методология юриспруденции, подход, аксиология права, аксиологическая парадигма, аксиологический подход, классификация аксиологических подходов, категории аксиологического подхода.

SUMMARY

Falkovskiy A.O. Axiological Approach in the Methodology of Modern Jurisprudence. – Manuscript.

The thesis for Candidate of Law Degree by speciality 12.00.12 – Legal Philosophy. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2011.

The author analyses the process of change of jurisprudence paradigms as the basis of formation of various approaches to the legal reality understanding. The next stage of the development of jurisprudence methodology which is formed as an alternative to the methodological reference-points of the previous epoch, begins with the introduction of new methods of cognition and the fundamental updating of the existing ones. The basis of each stage is a type of rationality which prevailed in a certain period of the world-view reality development.

The thesis contains the investigation of philosophical sources of axiological approach in the philosophical thought of the past and the present; the role, the place, the formation and the development of axiology, of law in the system of legal knowledge are determined; the concepts of axiological approach and axiological paradigm in contemporary jurisprudence methodology are exposed; the classifications of axiological approach are developed and the peculiarities of its varieties are revealed.

The peculiarities of the system of axiological approach categories in jurisprudence methodology have been exposed. It is marked that the concepts and the categories forming the category vehicle of axiological approach, determine the orientation of jurisprudence fundamental problems understanding.

The significance of axiological approach for philosophically-legal and comparatively-legal researches is shown; its cognitive potential is determined in the aspect of exposing the essence of law through the prism of values influencing the legal reality character and realizing in social life. It is defined that the idea about both natural law and positive law (system of legislation) is always based on certain values and their exposure, understanding and comparison is the possible way of axiological approach application.

Keywords: methodology of jurisprudence, approach, axiology of law, axiological paradigm, axiological approach, classification of axiological approaches, categories of axiological approach.